

РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо виявлення та реагування на випадки жорстокого поводження з дітьми в умовах воєнного стану

В умовах воєнного стану в Україні, масової евакуації та переміщення дітей, сімей з дітьми з населених пунктів, де ведуться активні бойові дії, значно зростає загроза життю та здоров'ю дітей, а також ризик вчинення різних форм жорстокого поводження з ними, адміністративних чи кримінальних правопорушень по відношенню до дітей.

Механізм взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування щодо виявлення дітей, які постраждали від жорстокого поводження, розгляду повідомлень про таких дітей, забезпечення їхньої безпеки та надання необхідної допомоги визначено Порядком забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 585 (далі – Порядок № 585).

У Порядку № 585 термін «жорстоке поводження з дитиною» розглядається як будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема, домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема, вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою її експлуатації з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини.

Жорстоке поводження з дитиною може проявлятися у тому числі будь-якою формою рабства, продажем дитини та торгівлею дітьми, борговою залежністю, примусовою працею, вербуванням дітей для використання їх у збройних конфліктах, вчиненням сексуального насильства стосовно дитини.

Найчастіше відносно дітей можуть вчинятися адміністративні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством (стаття 1732 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), вживанням тютюнових та алкогольних виробів дітьми (статті 156, 1751, 178, 180, 1801 КупАП), невиконанням батьками або особами, які їх замінують обов'язків щодо виховання дітей (стаття 184 КУпАП), порушенням порядку або строків подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків (стаття 1842 КупАП).

Щодо кримінальних правопорушень відносно дітей слід зазначити, що у воєнний час найбільшими ризиками є вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини (статті 115, 122, 125, 126, 127 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) статевої свободи та статевої недоторканості (статті 152, 153, 155, 156, 1561 ККУ), залишенням у небезпеці та ненаданням допомоги дитині (статті 135, 136 ККУ), незаконного позбавлення волі або викрадення дитини (стаття 146 ККУ), насильницького зникнення дитини (стаття 1461), торгівлі дітьми (стаття 149 ККУ), експлуатації дітей (стаття 150 ККУ), втягнення дітей у протиправну діяльність (стаття 304 ККУ).

Варто знати та пам'ятати, що відповідно до КУпАП та ККУ вчинення адміністративних та кримінальних правопорушень під час війни містять ознаки обтяжуючих обставин. Зокрема, відповідно до пункту 5 частини першої статті 35 КУпАП обставинами, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються «вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин».

Зазначимо, що поняття «інші надзвичайні обставини» в положеннях КУпАП не надається.

Звернення до інших нормативно-правових актів дозволяє встановити таке:

- надзвичайні обставини – обставини, які призводять до тривалої затримки або скасування одного або більше рейсів, навіть якщо відповідним авіаперевізником було вжито всіх розумних заходів, щоб запобігти затримкам або скасуванням.

Надзвичайними обставинами є, зокрема, але не виключно, військові дії, масові безлади, диверсія, ембарго, пожежі, паводку чи інші стихійні лиха, вибухи, дії чи бездіяльність державних органів, страйки, технічні перешкоди, що виникли внаслідок відмови та збоїв, несправностей систем електропостачання, зв'язку, комунікацій, обладнання, програмного забезпечення (наказ Міністерства інфраструктури України „Про затвердження Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу” від 30.11.2012 № 735);

- надзвичайні обставини – обставини, які призводять до тривалої затримки або скасування одного або більше рейсів, навіть якщо відповідним авіаперевізником було вжито всіх розумних заходів, щоб запобігти затримкам або скасуванням.

Надзвичайними обставинами є, зокрема, але не виключно, військові дії, масові безлади, диверсії, ембарго, пожежі, паводки чи інші стихійні лиха, вибухи, дії чи бездіяльність державних органів, страйки, технічні перешкоди, що виникли внаслідок відмови та збоїв, несправностей систем електропостачання, зв'язку, комунікацій, обладнання, програмного забезпечення (наказ Державної авіаційної служби України «Про затвердження Авіаційних правил України Правила повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу» від 26.11.2018 №1239).

Отже, як бачимо, військові дії відносяться до інших надзвичайних обставин в розумінні пункту 5 частини 1 статті 35 КУпАП. Відповідно до статті 67 ККУ (обставини, які обтяжують покарання) при призначенні покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій».

Слід зазначити, що в період воєнного стану існують ризики посилення конфліктів у сім'ях, зокрема, через емоційне напруження, економічні негаразди, що може спричинити залишення дітьми домівок та дитячу бездоглядність.

Також Порядок № 585 визначає термін «загроза життю або здоров'ю дитини» – обставини, що можуть призвести чи призвели до тяжких наслідків для життя, стану здоров'я та розвитку дитини, зокрема, тяжкої, у тому числі невиліковної хвороби, тілесних ушкоджень або заподіяння шкоди нормальному фізичному, психічному розвитку дитини, у зв'язку з чим вона потребує допомоги.

Обставини, що можуть становити загрозу життю або здоров'ю дитини, встановлюються за результатами проведення оцінки рівня її безпеки, про що складається відповідний акт згідно з додатком 10 до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866 (далі – Порядок № 866).

В умовах воєнного стану оцінка рівня безпеки дитини проводиться обов'язково у разі надходження повідомлення про дитину, яка перебуває у складних життєвих обставинах внаслідок жорстокого поводження з нею або наявності загрози її життю чи здоров'ю, службою у справах дітей разом з підрозділом органу Національної поліції, фахівцем із соціальної роботи або іншим надавачем соціальних послуг (у разі можливості їх залучення) протягом однієї доби.

В умовах воєнного стану вкрай важливим є налагодження оперативної взаємодії між суб'єктами, уповноваженими виявляти дітей, життю чи здоров'ю яких загрожує небезпека, зокрема, це: органи Національної поліції, територіальні органи ДСНС та підпорядковані їм підрозділи, фахівці із соціальної роботи / надавачі соціальних послуг, заклади охорони здоров'я, соціального захисту населення, спеціалізовані служби підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства (передусім мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, спеціальні гарячі лінії та телефони довіри), неурядові та благодійні організації тощо (далі – суб'єкти).

У зв'язку з вищезазначеним вважається доцільним створити та забезпечити функціонування координаційних центрів / штабів із забезпечення соціального захисту дітей, на різних рівнях військових адміністрацій та за участі представників зазначених вище суб'єктів.

Координацію діяльності щодо виявлення та захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі внаслідок загрози їхньому життю чи здоров'ю, жорстокого поводження здійснюють служби у справах дітей районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення), сільських, селищних рад (далі – служби у справах дітей).

Особливо важливими складовими взаємодії цих суб'єктів є:

невідкладне інформування протягом доби про випадки жорстокого поводження з дітьми, виявлення дітей, які залишилися без батьківського піклування;

спільні невідкладні виїзди з метою перевірки звернень та повідомлень про жорстоке поводження з дітьми, перебування дітей у ситуації небезпеки, загрози життю та здоров'ю;

проведення оцінки рівня безпеки дитини з метою екстреного реагування у разі загрози життю та здоров'ю дитини.

Для оперативного реагування на повідомлення про випадки жорстокого поводження з дитиною або ймовірну загрозу її життю чи здоров'ю працівники всіх суб'єктів в регіоні / територіальній громаді мають бути поінформовані про контакти (телефони, гарячі лінії, електронні ресурси тощо), за якими необхідно повідомляти про дітей, які опинилися в небезпеці або зазнали жорстокого поводження. Контактні номери телефонів місцевих служб у справах дітей та інших суб'єктів обов'язково необхідно довести до відома місцевого населення, переміщених громадян та заінтересованих суб'єктів органів влади.

Суб'єкти, юридичні та фізичні особи, яким стало відомо про дитину, яка перебуває в складних життєвих обставинах внаслідок жорстокого поводження з нею або наявності загрози її життю чи здоров'ю, зобов'язані:

у разі потреби надати дитині домедичну допомогу, викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги для надання дитині екстреної медичної допомоги; невідкладно повідомити про таку дитину (телефоном або засобами електронної комунікації) органам Національної поліції (для вжиття заходів щодо припинення протиправних дій стосовно дитини) та службі у справах дітей за місцем виявлення та перебування дитини;

за наявності загрози життю чи здоров'ю у зв'язку з техногенними аваріями та іншими надзвичайними ситуаціями або загрозою їх виникнення (пожежа, пошкодження / руйнування будівлі тощо), – невідкладно повідомити підрозділ територіального органу ДСНС.

Важливим є інформування дітей про можливість особисто звернутися до відповідних суб'єктів та органів у разі порушення прав дитини, жорстокого поводження з нею, зокрема, домашнього насильства. Таке інформування може бути забезпечено шляхом надання відповідної інформації та контактів таких суб'єктів педагогами закладів освіти під час навчального процесу (у тому числі дистанційного навчання), в учнівських групах і спільнотах, розміщення інформації в соціальних мережах, на веб-сайтах державних органів, громадських організацій тощо.

З інформацією про загрозу життю чи здоров'ю дітей, вчинення правопорушень стосовно дітей також можна звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, центрів соціальних служб / інших надавачів послуг, фахівців із соціальної роботи, спеціалізованих установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, бюро правової допомоги, органів прокуратури, уповноважених органів з питань пробації, спеціалізованих служб підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі.

Повідомляти про випадки вчинення правопорушень до поліції і надалі можна за номером 102.

Крім цього функціонує єдиний номер українських екстрених служб 112.

Додаткові номери екстрених служб в Україні:

101 – служба порятунку, рятувальники;

103 – швидка медична допомога;

104 – газова служба.

Урядовий контактний центр (консультації з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидія домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей – 1547;

Отримати консультації та психологічну підтримку можна також за телефонами:

- Національна гаряча лінія для дітей та молоді (консультавання дітей та молоді щодо проблем в особистих стосунках, непорозумінь з батьками, насильства чи жорсткого поводження, консультації психолога, юриста та соціальних працівників щодо випадків порушення прав дитини) – 0 800 500 225 (з мобільного або стаціонарного телефону) або 116 111 (з мобільного);

- Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації – 0 800 500 335 (з мобільного або стаціонарного телефону) або 116 123 (з мобільного)

За ініціативою Офісу Президента України, спільно з Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та Міністерством соціальної політики України створено чат-бот у мережі Telegram «Дитина не сама» (@dytyna_ne_sama_bot), який допомагає дітям у складних ситуаціях під час воєнного стану.

У разі виявлення (підтвердження) фактів загрози життю чи здоров'ю дитини вона може бути негайно направлена до закладу охорони здоров'я для проведення та документування результатів медичного обстеження дитини у порядку, затвердженому МОЗ, проведення судово-медичної експертизи (в разі потреби), надання необхідної медичної допомоги, в тому числі лікування в стаціонарних умовах, або тимчасово влаштована відповідно до пунктів 31, 78 Порядку № 866, зокрема, в сім'ю родичів, знайомих, сім'ю патронатного вихователя.

Якщо внаслідок вчинення домашнього насильства дитина постраждала разом з одним із батьків, іншим її законним представником, вона може бути влаштована разом з ним до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та / або насильства за ознакою статі, центру соціально-психологічної допомоги або іншого закладу, який надає соціальну послугу притулку.

Звертаємо увагу, що важливим питанням під час воєнного стану є фіксація, збір, збереження та передача до компетентних правоохоронних органів доказів про вчинення адміністративних чи кримінальних правопорушень стосовно дитини, зокрема, негайне повідомлення / інформування про такі випадки з подальшою передачею доказів, у тому числі у разі евакуації з територій, де відбуваються бойові дії.

Для збереження інформації потрібно: встановити свідків обставин події, записати їх контакти, максимально зібрати докази (фото, відео) і передати працівникам поліції чи представникам інших правоохоронних органів, намагатися виписати деталі побаченого, щоб пізніше, під час стресових чи тривожних ситуацій, цінна для правоохоронців та досудового розслідування інформація не забулася чи загубилася.